

Kitekintés

Simon Tünde

Jó gyakorlat Kambodzsában¹

Az organikus iskolamodellekben a gyakorlati közösség, a tanulást segítő környezet, az együttműködés, a közös misszió hangsúlyos szerepet kap. A közösségben a tagok kollektív bölcsessége befolyásolja a jó vagy rossz döntéshozatalt és a működést. Legfontosabb motívuma a bizalom és a nyitott környezet (*Hiatt-Michael, 2008*). A kambodzsai ősi kultúra talaján, a közelmúlt eseményeinek súlyos következményei és a jelen terhei között működik egy olyan oktatási intézmény, amely az esélyegyenlőség megteremtésében heroikus és példaértékű munkát végez.

Kambodzsa neve szorosan összefonódott Angkor Wattal és a vörös khmerekkel, a dicső, fényes régmúlt és a borzalmakkal teli, sötét közelmúlt szimbólumaival. Ez a két szimbólum jelen van a hétköznapiakban, a khmerek megtépzott, mégis büszke öntudatában. A Délkelet-Ázsiában élő emberek magas intelligenciával, ősi kultúrával, matematikai, asztrológiai és más tudományokban szerzett sokrétű tapasztalataikkal maradandó, egyedülálló emlékeket hagytak az utókorra. A 21. században újra felkelt a nap a Kambodzsai Királyságban. A háborús csapások megszűntével, a gazdasági beruházások beáramlásával fejlődés indult az országban, érezhető a kambodzsaiakból áradó remény és optimizmus. De a remény ellenére hosszú út áll még előttük, rengeteg problémával kell szembenéznük. Az ország sem gazdaságilag, sem politikailag nem stabil, nincs túl a demokrácia fájdalmas útkeresésén, de legalább béke van.

¹ Húsz évvel ezelőtt láttam egy képet, mely egy sztupát ábrázolt a dzsungel mélyén. A kép belém égett, és akkor kezdődött Indokína utáni vágyódásom. Néhány éve elkezdtem szövegetni a szálakat Kambodzsa felé, és amint tehettem, elindultam. A véletlenek összjátéka sodort abba az intézménybe, melyben önkéntesként szerzett tapasztalataim megváltoztatták az életem.

A 105. és 109. oldalon látható fotókat a helyszínen készítettem.

A 14,2 milliós lakosság mintegy 180 000 km²-en él. Az ország államberendezkedése is a végleteket tükrözi. Államformája királyság. A tavaly elhunyt, rendkívüli tisztelettel körülvett király *Szihanuk* herceg kisebbik fia, aki Prágában tanult balettművészetet, de valójában a pártvezető, *Hun Szen* irányítja az országot. Hun Szen volt polpotistából jó politikai érzékkel megáldva még időben átállt, és a vietnamiak segítségével igen fiatalon, huszonevésen lett vezető, ami rendkívül ritka eset Ázsiában. Kambodzsa sajátos vegyületet adja a kommunizmusnak, feudalizmusnak és kapitalizmusnak. Kambodzsa nem a turisztikai reklámokból ismert boldog, mosolygó falusiakból áll, akik tradicionális ruhákban tradicionális énekeket énekelnek és táncolnak cölöpkunyhóik mellett, és nem is a hírműsorokban látható, szeméthegeyeken turkáló, sanyarú sorsú családok jellemzik. Minden négyzetméteren sár és arany, édes illatok és latrinaszag; az ellentmondások országa, ahol a nehéz körülmények között élőknek is jut olykor egy-egy boldog pillanat. A lakosság 22,8%-a él a kritikus szegénységi küszöbön vagy az alatt, ami kevesebb mint napi egy dollár huszonöt cent. Magas a tizenöt évnél fiatalabbak aránya, az átlagéletkor huszonkét év. Ha végigkerékpározunk egy falun vagy a külvárosokban, döbbenetesen sok gyerekkel találkozunk. Az ország számára nagy kihívás, hogyan tudja ezt a nagyarányú fiatal népeséget tudáshoz juttatni, hiszen a felnőttek körében is csak most nőtt fel az az első generáció, amely a felsőoktatásba is eljutott.

Kambodzsában gyakorlatilag nincs tankötelezettség, hiszen nem ellenőrzik. Nem hivatalos becslések szerint a lakosság 36%-a írástudatlan, további 27% funkcionális analfabéta. (Az ázsiai országokra nem ez a jellemző, az országok többségében 95%-os az írástudók aránya.) Az írástudatlanság a nők körében, valamint különösen a falusi gyerekeknél magas arányú. Állampolgári jog az óvodai, alapfokú, középfokú és felsőfokú oktatás, és bár az alkotmány tartalmazza a minőségi oktatáshoz való jogot, de a falusi gyerekek könnyen lemorzsolódhatnak az iskolából, mert nem tudják megoldani az utazást az iskoláig, vagy munkaerejükre szüksége van a családnak. Az USAID (Egyesült Államok Nemzetközi Fejlesztési Hivatala) adatai alapján az utóbbi évtizedben jelentősen nőtt a beiskolázás, 2011-ben elérte a 96%-ot az alapfokú, 34%-ot a középfokú és 21%-ot a felsőfokú oktatásban beiratkozók aránya.² Kambodzsa hatalmas lépésekkel, nagy lendülettel próbálja behozni lemaradásait. Délután öt órától fehéringes egyenruháját büszkén viselő gyereksereg özönlük ki ezerszám az iskolákból, és lepik el az utcákat és utakat. Az egyenruha jelzi az iskolába járás kitüntetett rangját, és diszkréten takarja a társadalmi különbségeket. Csak avatott szem tud különbséget tenni a mosolygó arcok között. Aki eljut a középiskoláig, nagy esélye van a bennmaradásra. A középiskolák próbálnak haladni a korrallal, így vannak, amelyek nyelvi laborral, tornapályával is rendelkeznek.

2 <http://cambodia.usaid.gov/node/161>

Pour un Sourire d'Enfant (Egy gyermek mosolyáért)

Az intézményről

A Pour un Sourire d'Enfant (PSE)³ egy francia humanitárius szervezet, amely tizenhat éve dolgozik Kambodzsában. Segítenek a rendkívül elszegényedett családokban élő vagy bántalmazott gyerekeknek, akik kénytelenek dolgozni, fájdalmas és veszélyes körülmények között élnek (szeméttelenen élnek, akár dögöt is esznek). Ezeknek a gyerekeknek a társadalomba való visszailleszkedését tűzték ki célul, biztonságos környezet megteremtésével, a tanulás lehetőségének biztosításával. A PSE biztosítja számukra az élelmiszert, lakhatást, egészségügyi ellátást (a családjaiknak is), az oktatást (alap- és szakképzést). Mintegy 2000 fiatal lépett már ki az intézményből, és él emberhez méltó életet.

A történet 1995-ben kezdődött. Az alapítók, *Christian és Marie-France des Pallières*, miután látták a phnom penh-i szeméttelenen élők embertelen életét, nem tudták az addig megszokott mederben folytatni az életüket,⁴ úgy érezték, valamit tenniük kell. Először az étkeztetésben segítettek, de ez nem volt elég, hiszen az erőforrások végessége miatt ez csak átmeneti segítség lehetett. Visszatértek Franciaországba, mozgósították a családot, barátokat, ismerősöket, majd Kambodzsában megalapították az egyesületüket. A kaland 20 gyerekkel indult 1996 tavaszán, és mára már több mint 6000 gyermekről gondoskodtak. A mindenki által megbecsült házaspár, „Papi” és „Mami” ma is az intézmény területén él. A menedzsment tagjai mindannyian khmerek, jól képzett és motivált csapat. Minden évben pontos cselekvési és költségvetési terv szerint dolgoznak. Összességében nagyjából ötszáz alkalmazottjuk van: tanárok, orvosok, szociális munkások, szakoktatók, IT-szakemberek, karbantartók, adminisztrátorok és mintegy száz önkéntes Kambodzsában és Európában. Az intézmény szerződéses kapcsolatban áll a *Royal Government of Cambodia's Ministry for Education* (Kambodzsai Királyság Oktatási Minisztériuma), ami feltétele a folytonosságnak.

Az oktatás az elsődleges tevékenység, de számos támogató projekt elengedhetetlenül szükséges az oktatás sikerességéhez. A részt vevő gyerekek mindennapi alapvető szükségleteit – tisztálkodás, étkezés, egészségügyi ellátás – ki kell elégíteni. Az anyák és kisgyermekek támogatása is szerepel a programban, ami nemcsak megelőzi a veszélyeztetettség súlyosbodását, hanem növeli az iskolai munka hatékonyságát is, hiszen nem mindegy, hogy egy gyerek milyen fizikai, mentális és szociális kondíciókkal érkezik az iskolába. Ez a támogatás és ellenőrzés kiterjed az anyák és kisgyermekek orvosi, pszichológiai és táplálkozási felügyeletére, higiénijára, valamint a várandós és szoptatós anyák folyamatos vizsgálatára és életvezetési, alap-egészségügyi oktatására, mely feladathoz külön közpon-

3 <http://www.pse.asso.fr/>

4 Életükről bővebben: „Quatre Enfants et un Rêve”, by the des Pallières family, Editions Nouvelle Citéma (Négy gyermek, egy álom).

tot hoztak létre. Az oktatás sikerességéhez elengedhetetlen a gyerekek lakhatásának biztosítása, a családok anyagi, társadalmi, egészségügyi és oktatási támogatása. A tétel, hogy minden gyerekeknek joga van az egészséghez, nem csak szlogen az intézményben. Az orvosi szolgáltatás alapellátás a családok számára. Az utóbbi években az alapellátást biztosító, rendelőnek berendezett buszok járók körbe a családokat a régi szeméttelen. A traumát elszenvedett gyerekek pszichológiai támogatást kapnak. Az ellátáshoz a védőoltások, vitaminellátás, egészségügyi és higiéniai oktatás tartoznak. A mobilkórházak négy állami iskolának is nyújtanak szolgáltatást. Az árva és a veszélyeztetett gyerekek, valamint azok a vidékiek, akik nem tudják megoldani az utazást, több mint négyszázan, állandó lakói az intézménynek, illetve mintegy kétezer gyerek kollégiumi ellátásban részesül. Kétszáz gyerek fizetett nevelőszülőknél lakik. A gyerekek utaztatásához (kirándulások, hazaszállítás) buszokat tartanak fenn. A mozgássérült és szegény vagy vidéki gyerekek halmozott hátrányban vannak. Ez nem lehet oka az oktatásból való kizárásnak. Buszok szállítják őket is a családjukhoz, illetve külön lakrészt alakítottak ki számukra. Az új, 2011-ben elkezdett kollégiumi épület tervezésekor figyeltek az akadálymentesítésre is.

Az alapítás után rövid időn belül rájöttek, hogy csak akkor tudnak segíteni ezeknek a gyerekeknek kikerülni a nyomorból, ha olyan képzést és tudást adnak nekik, ami megteremti a munkához jutás lehetőségét. Nem lehet hibázni. Az elszegényedett családok számára a gyerek fontos munkaerő. A gyerek iskoláztatása jelentette bevételkiesést olyan szakképzéssel lehetett csak kockáztatni, amely képzés alkalmazkodik a munkaerőpiachoz, és amely által a felnövő gyerekek valóban munkához jutnak. A cél érdekében folyamatos munkaerőpiacot felmérő tanulmányok készülnek a jövőbeli szakmai követelmények megismeréséért. A kutatás kambodzsai szakemberek és európai egyetemek bevonásával történik. Az eredmények határozzák meg a képzési területeket.

Az előkészítő év hivatott arra, hogy személyre szabottan felfedezzék és fejlesszék azokat a kompetenciákat, amelyeket a gyerekek hasznosíthatnak a jövőben, és kijelöljék szakmai orientációjukat. A képzést előkészítő osztályokban egy évig heti 18 órában tanulják az angol nyelvet, ugyanitt cél a munkaerőpiac megismerése és megértése, tájékozódás a szakmákról és a vállalkozások működéséről, mindezt kiegészítve irodatechnikai ismeretekkel. Különböző szintekre oszlik a képzés. A kilencedik szint sikeres elvégzésekor bizonyítványt kapnak, a tizenkettedik szint az utolsó év, az érettségi éve. Az iskolába 6-7 évesen kerülnek a gyerekek, a szakképzést pedig általában 13-14 évesen kezdik el. Akik későbbi életkorban lépnek be, azok gyorsított rendszerben tanulhatnak, évente két szintet lépve. Az előkészítő évet 17 éves korig kell elkezdeni. Ellentétben az állami iskolákkal, a diákok teljes munkaidőben tanulnak. A cél az, hogy szilárd alapjuk legyen anyanyelvől (khmer), matematikából, természettudományokból és egy idegen nyelvből (francia és/vagy angol), ami elengedhetetlen az idegenforgalom miatt.

A tanítás során a gyakorlati munka elsőbbséget élvez, a *hands-on teaching* (kézzel-fogható, gyakorlatias tanítás) fontos része a szakmai képzésnek. Minden képzési szektorhoz tartoznak olyan berendezések, amelyekkel később a diákok találkozhatnak helyi cégeknél. Emiatt építettek szállodát, éttermet, fodrászatot és wellness szolgáltatást ellátó helyet, kertet, és felállítottak egy fiktív céget, a Khyol-t a titkári és üzleti képzéshez. A környezettudatosságra nevelés folyamatosan jelen van a gyerekek életében. A műanyagok

térhódítása, a vizek szennyezettsége napi problémákat okoz az országnak. Az intézmény területén rendszeresen találkozunk óriásplakátokkal, amelyek felhívják a figyelmet a környezetvédelemre. A gyerekek büszkék rá, hogy tiszta, iható víz folyik a csapból, hiszen ez keveseknek adatik meg az országban.

A PSE programja kiterjed a gyerekek családjára is. A szervezeten belül társadalmi feladatokat ellátó munkahelyeket alakítottak ki, ahol a családtagokat foglalkoztatják, így juttatva őket rendszeres jövedelemhez. Ilyen munkák a szakács, varrónő, takarító, karbantartó, kertész, kőműves stb. A varróműhely negyven anyát foglalkoztat, ők varrják az összes egyenruhát, valamint készítik a saját üzletükben értékesített kiváló minőségű termékeket, ruhaneműket és ajándéktárgyakat. Rövid távú, hat hónapos szerződéseket kötnek, melyeket meg lehet újítani. Ez a hat hónap lehetővé teszi, hogy minél több család munkához jusson, és segít, hogy visszanyerjék az önbizalmukat, hogy képesek felelősségteljes munkát vállalni és végezni. A család anyagi helyzetében beálló, a gyerek iskolába járásával keletkező bevételkiesést rizs kiosztásával kompenzálják. A 2010–2011-es tanévben 670 tonna rizst osztottak szét mintegy 1500 családnak. Egyes családok olyan lehetetlen életkörülmények között élnek a szeméttelepen, hogy megszervezték néhányuk (jelenleg 70 család) lakhatását. Az alapítvány vásárolt földeket, amelyeket kis parcellákra osztottak, ahová úgynevezett „50 dolláros”, hagyományos kambodzsai gólyalábas házakat építettek. Az intézetben végzett munkával a családoknak lehetőségük van visszafizetni a költségeket, így tulajdonossá válhatnak. A föld a PSE tulajdona marad, az ő felelőssége kutakat és wc-ket építeni. Annak elkerülése érdekében, hogy a nagyon kicsi gyerekek elkísérjék anyjukat a szeméttelepre, a PSE úgynevezett *pailote*-t nyitott (szalmakunyhó-bölcsődét), ahol a 2–5 éves gyerekekről gondoskodnak. A PSE egy folyamatosan mozgásban lévő, a helyi igényekre, sajátosságokra reflektáló, organikusan működő intézmény.

A napi rutin

Hajnal fél ötkor néhány gyerek álmosan bóklászik az udvaron. Tradicionális kockás kendőiket a nyakukban, a derekukon vagy ruhaként viselik. A fürdőszobaként működő hangárokhoz sétálnak, ahol hatalmas alumínium lavórokban és betonkádban fürödnek, és kezdik el tanítás előtti napi tennivalóikat. Minden reggel hétkor összegyűlnek, külön-külön a lányok és a fiúk 50-100-as csapatokban, a hangszórókból harsány, jókedvű, messzire szálló ritmusok szólalnak meg, és kezdődik a tánchoz hasonló reggeli torna. A tornát gyerekek vezetik, senki nem kéri számon, ki mennyire pontosan követi az utasításokat. A tanárok megfigyelők. Nap mint nap mindig ugyanazok a khmer diszkózenék szólnak, mert nem a szórakozás a cél, hanem a reggeli közös együttlét és mozgás. Ezután a sportpályán hosszú sorokban összegyűlnek a diákok, világít a sok fehér ing. Felhúzzák a zászlót, meghallgatják a tanulásra buzdító beszédet, majd elvonulnak a tantermekbe. A tantermek többsége nagyon puritán, a falakat legfeljebb térképek, magyarázó tablók díszítik, minden funkcionális. Délig nem sok mozgás van az épületek környékén. Néhány család hozza az orvoshoz a kicsi gyerekeket. Távolból kolostorok csengői és a szerzetesek

meditációja vagy a kihangosított spirituális szólamok, egy esküvő vagy temetés zenéi hallatszanak, illetve a tantermekből a gyerekek hangos, közös olvasása, az ismeretek kántálása. Az újonnan érkezett kisebb gyerekek sétálgatnak, nem szólnak rájuk, ha nincsenek órán. Első feladat a biztonság megteremtése, a bizalom elnyerése és természetesen a fizikai stabilitás elérése. A közösség, a társas kapcsolatok jelentik a biztonságot, a közösséghez tartozás a legfontosabb érték. Az új gyerekekkel társaik és a felnőttek egyaránt törődnek. Mindenhová bekukucskálnak, és szinte folyamatosan valamilyen étel van a kezükben.

Délben kezdődik az ebéd. Megélelnkülnek az udvarok, a sportpályák, az utcák, üdvözlések sorozata, mosolygó arcok százai mindenfelé. Nyitott kantinokban hosszú sorokban állnak a diákok, és elképesztő gyorsasággal folyik a kiszolgálás. A több ezernyi diák egy órán belül megebédel. Az alumínium tányérokba minden nap rizs, valamilyen hús és zöld színű, európaiak számára ismeretlen zöldség kerül. Egyszerű, az egészséges élethez szükséges, minden tápanyagot tartalmazó, tápláló ételek. Ez a reggeli, ebéd és vacsora minden nap. Néha egy lecsóhoz hasonló eledel színesíti a választékot. A monotonia túrésére edződik az a fiatal, aki egészen kicsi korától ezen az egyébként finom kosztón él, naponta háromszor, tíz-húsz éven át. A környék utcáin kapható szendvicsek, gyümölcsök és nádszörp színesítik az étkezést, amit a saját beosztással élő, idősebb diákok az ösztöndíjukból finanszíroznak. Amijük van, szívesen megosztják. A szárított csiga desszert fogyasztása társas tevékenység. Ki tudna ellenállni, ha helyetl kínálva három nevető khmer gyerek nyújtja felé a nejlonzacskónyi csigát és a csípős szószot! S bizony kínálnak. Délben kinyit a „pékség”. Egy nyitott kis kocsi megtöltenek a cukrász és a pék tanulók termékeivel, és európai mértékkel mérve fillérékért, finom édes és sós péksüteményekhez lehet jutni. Ezek részben francia ihletésű, részben khmer eledelek.

A délután egy és három óra közötti idő a pihenés és a *self-study* (önálló tanulás) időszak. A bentlakó kisebb gyerekek visszavonulnak szobáikba (melyek némelyike délelőtt még tanteremként funkcionált) aludni, a külsősök leterítik szorosban egymás mellé gyékényeiket a fedett közösségi tereken, lehevernek, és egy-két óra alvás következik. Itt-ott szétszórtan kisebb csoportok együtt tanulnak, olvasnak, vizsgáikra készülnek. A csendes pihenő után este hatig újra folytatódik a délutáni műszak az iskolában. Hattól egészen sötét estebe nyúlóan a gyerekek szabadidős tevékenységeken vesznek részt, melyek irányításában az önkéntesek is részt vesznek. A legnagyobb tér megtelik kicsikkel és nagyokkal. A mintegy kétezzer bentlakó gyerek iskola utáni foglalkoztatása komoly feladat. Gördeszkáznak, fociznak, rollereznek, akadályversenyeket szerveznek, táncbemutatót rögtönöznek, khmer tradicionális táncot tanulnak, kézműveskednek, khmer bokszedzések vannak, rockzenekarok próbálnak, társasjátékozhatnak, filmeket nézhetnek, karaokezhatnak, és ebben az idősávban kap teret a képzőművészeti foglalkozás is. Minden este átalakul a tér egy rendkívül mozgalmas, sokszínű közösségi játéktérre, és a játékok, miután lemegy a nap, a reflektorok fényében folytatódnak. Hétfő esténként *priya*-ra (közös imára) gyűlnek össze a gyerekek. Ez az együttlét a közös szellemi útról, a közösséghez tartozásról, a családról, az együttérzésről, a szeretetről szól. Egymás kezét fogva énekelnek, vagy csendben, lehajtott fővel befelé figyelnek. Ha haláleset történik, megemlékeznek az elhunytól és családjáról.

Péntek délután speciális foglalkozáson vesznek részt a végzős, szakmát tanuló fiatalok. Általában a városból meghívott gazdasági, üzleti, politikai szakember tart előadást, akitől személyesen és közvetlenül lehet kérdezni. Ez általában több órás program, amit a földön (a délután alvóhelynek használt térben) ülnek végig a diákok. A kommunikáció gyakorlása, a gyakorlati életben való tájékozottság és eligazodás a tanulmányok során egyre hangsúlyosabbá válik. A tudatosság beépül a diákok mindennapjaiba, folyamatosan keresik az alkalmat a körülöttük élő felnőttekkel a párbeszédre, az idegenekkel való kommunikációra, mely remek lehetőség a nyelvgyakorlásra. A nyitottság tudatos törekvés, mely egyaránt jelen van a szakképzésben, a fent említett pénteki foglalkozásokon vagy a szabadidős tevékenységekben. Olyan szakemberek (művészek, egészségügyi dolgozók, üzletemberek stb.) jelennek meg a gyerekek között, akik a várost, a világot hozzák be az intézmény falai közé. Természetesen vannak több napon átívelő, fesztiválszerű rendezvények, ahol megmutathatják tehetségüket a színpadon; vagy előadóművészek érkeznek, illetve gyakoriak a sportrendezvények.

Péntekenként az intézmény területén található pici, de jó színvonalú étterem társasági szintérré változik. Ez az étterem az egyik helyszíne azoknak a lehetőségeknek, ahol a diákok gyakorolják és megtanulják a szakmát, legyen az szakács, felszolgáló vagy menedzser. A pénteki „három dolláros ebéd” idején az intézmény területére érkeznek Phnom Penh kiválóságai. Divatos itt étkezni. Közben megismerik az intézmény életét, közvetlenül lehetnek tanúi eredményeiknek, üzletek köttetnek, a diákok találkoznak a városi elittel, megmutathatják kvalitásaikat. A bevétel eltörpül a mellett a haszon mellett, amit ez az alkalom az emberi kapcsolatok építésében jelent.

A nyitottság megnyilvánul abban is, hogy sok a fal nélküli közösségi tér. A körülmények folyamatosan változnak, az újabb igényekhez újabb beruházások szükségesek. A gyerekek létszáma oly mértékben növekszik, hogy a 2012-ig épített házak befogadóképességén jócskán túlnőtt. A régi épületek nem megfelelőek a mozgásukban akadályozottak zavartalan közlekedéséhez sem. A szobákba való visszavonulás nem hasonlítható az Európában megszokotthoz. A létszám növekedése folyamatosan próbára teszi, és állandó feladatok elé állítja nemcsak a vezetőket, hanem a gyerekek között élő bármely felnőttet. Egy felnőttre száznál is több gyerek jut. Itt nincs magánélet sem felnőttnek, sem gyerekeknek. Magántulajdon sem nagyon. A gyerekek tizenöten-harmincan alszanak egymás mellett a földre terített matracokon egy nagyobb szobányi térben. Ugyanez a tér napközben átalakul tanteremmé. A terem egyik pici oldalszobája vagy sarka a felnőttek területe. Nincs tárgykultusz. Ami ma az enyém, lehet, hogy holnap már másé lesz, legyen ez akár játék vagy ruha. Az infrastruktúrát folyamatosan fejleszteni kell. Mára elkészült egy új kollégiumi épület, ami akadálymentesített és komfortosabb lakóhelyet biztosít a gyerekeknek.

A híd

A kambodzsai gyerekek más vallási, történelmi, társadalmi, gazdasági alapokon nőnek fel, mint az európai gyerekek. Ezek a gyökerek jelentősen meghatározzák társas kapcsolataikat. Az ázsiai társadalmakban a közösség szerepe kiemelt fontosságú, és az egyének közötti hierarchia természetes és elfogadott. Az individualista társadalmakra jellemző önérvényesítő, asszertív magatartás szinte teljesen hiányzik a gyerekekből. Ezek az együttműködés alapvető meghatározói. Rajz szakos tanárként elsősorban a szabadidős tevékenységek szervezésében tartottak rám igényt, ami bár nem kötelező, mégis fontos része az oktatásnak. A sport és a tradicionális tánc és ének a napi órarendbe is beiktatott tevékenység, de a képzőművészet csak az esti órákban kap teret. De minden nap! Nem kötelező, de a gyerekek rendkívül hálásak minden törődésért, és lelkesen vetik bele magukat mindenféle tevékenységbe. A kicsik nem beszélnek a khmeren kívül semmilyen nyelven, ez némiképp megnehezítheti a foglalkozások szervezését. Mivel a khmer nyelv annyira különbözik bármely általunk megszokottól, első találkozáskor a nemzetközinek vélt szavak is használhatatlanok. Mit lehet tenni? Jelen lenni. A jelenlét és a mosoly a kommunikáció hídjának első pillérei.

Kéznymat-mandala

A következő lépcsőfok az érintés. Tapogató, nyomkodó, ölelő kezek, kíváncsi érintések. Az egyik lelegevenebb kislány kezére beszélgethető arcot rajzoltam. Ezzel az animációval megindult a párbeszéd köztünk, a bábjáték utat épített a pillérekre. Sorban jöttek a gyerekek, akik beszélő arcot akartak a kezükre, és ha lekopott, visszatértek az újabbert. Aztán a tempera következett, befestettem az első vállalkozó kedvű gyermek kezét. Kíváncsi tekintetek vettek körül, mi lesz ebből. Rányomtunk a kék kezet a lapra, aztán érkeztek a többiek. Egy hete voltam köztük, mire elindult az alkotás. Jelenlét, mosoly, érintés, rajz, majd a színekkel bővült a „kommunikáció”. A festés folytatódott ujjal, tenyérrel a papíron. Eleinte a nevüket írták le khmerül, angolul, a „PSE” és „I love” feliratok jelentek meg a képeken, ezek voltak a kapcsolatteremtés eszközei. Rajzolás közben megtanulhattam és megtaníthattam néhány szót, amire a jövőben építhettünk. A hagyományos képalkotó eszközök mellett megjelent a fényképezőgép a kezemben; annyira vonzotta őket, hogy modellekből pillanatok alatt fotósokká váltak. Gyorsan megtanulták a gép kezelését, valamint a „camera”, „stop”, „play” és „attention” (fényképezőgép, megállítás, lejátszás, figyelem) szavakat is, melyek elengedhetetlenek, ha egy gép kerül hús, sodró lendületű gyerek kezébe. Mivel a gyerekek szívesen szerepeltek a kamera előtt, ez az alkotás új területei felé vezetett. A fotó vagy a film mint konkrét cél és kézzelfogható eredmény jelent meg, így a fotózás és a filmezés számos más készséget és ismeretet fejlesztett, gyarapított, mozgósított. Ettől kezdve a fotókat nem én készítettem, a gyerekek váltak saját tevékenységeik, játékaik, alkotásaik és életük dokumentátoraivá.

Kopácsolásos happening

A gyerekek rajzait nem tehetjük ki a falakra, mert az a közösség egységét megzavarná, a kiemelés ellentéteket és versengést szíthat, ezért a megmutatkozás más módját kellett megtalálni. Volt néhány nagyon rossz állapotú, esőáztatta, használaton kívüli farost tábla a sportpálya mellett, melyek remek háttérként szolgálhatnának egy esetleges előadáshoz és a fotózáshoz. A téma könnyen adódott a gyerekek rajzain leggyakrabban szereplő motívumokból és a folyamatosan gondot jelentő flakonok hasznosításából. A drambai, azaz elefánt volt az első szavak egyike, amit megtanultam. Az elefánt mitikus állat Kambodzsában és Thaiföldön egyaránt. Ezért az egyik felületre elefántok kerültek, a másikkra pedig egy virágoskertet varázsoltunk. Az előzőleg megformázott és lefestett flakonvirágokat szögekkel rögzítettük a felületre, s mivel kalapácsunk csak egy darab volt, kövekkel, tégladarabokkal vertük a szöveget a falba. A szórófesték illata és a kopácsolás hangja messzire elért, és nagy nézősereget vonzott az estébe nyúló alkotáshoz. Egyre többen vettek kezükbe követ, és verték a ritmust, sokakat megmozgató happeninggé alakult az este, melybe mindenki csatlakozhatott kedvére. Virágok kerültek nemcsak az előkészített festett kertünkbe, hanem az oszlopokra is. A hangoknak egyébként is nagy jelentősége van az országban. A templomokra akasztgatott csengettyúk a szél legapróbb mozgására is megszólalnak, űzve a démonokat, szólítva a szellemeket, és jelezve az élet állandó változását és múlandóságát. Az épületre sűrűn akasztgatott festett flakonok is meg-megszólaltak, finoman, halkán, tompán koccantak az akció alatt, két erőteljes költés között.

Flyingfish project (Repülőhal projekt)

A kambodzsaiaknak különleges viszonyuk van a vízhez. Angkor virágkorában mindvégig kulcsfontosságú volt az öntözővíz megőrzése. Ezzel összefügg a tisztelet, amellyel a khmerek a kígyók előtt hódoltak. Indiában a *nagák* és a *naginik*, a kígyók és a kígyóányok a vizek és a termékenység istenei. Angkor bonyolult és nagyszabású vízhálózatának megépítéséhez gondolkodó fők hosszan tartó együttműködésére volt szükség. A tárolókban összesen 75 millió m³ vizet lehetett felfogni, ami azon túl, hogy elképzelhetetlenül nagy mennyiség, azért is meglepő, mert pusztán a csekély hozamú Siem Reap folyó vize táplálta őket. A khmerek ma is a vízből és a vízen élnek. Úszó falvak, vízben, lábakon álló házak, vízzel elárasztott rizsföldek jellemzik a tájat. Ha a khmerek piknikeznek, azt is a vízen teszik. A víz az elsődleges élelem, a rizs és a halak éltetője. A khmer ősök fénykorában kialakított vízhálózatokból nem sokat őrzött meg az utókor, így mára annyira szennyezettek a vizek, hogy távolról sem lehet az élet forrásainak nevezni őket. A khmerek ősidőkből való vonzódása a vízhez és a vízi élőlényekhez nagyon gyorsan kiderült a gyerekek rajzaiból. Elkezdtünk halakat rajzolni. Eleinte megint egy használaton kívüli farostáblát festettünk be, abból a célból, hogy „megtöltsük” étellel. Szépen gyarapodtak is a halacsok, mindenki maga helyezte el a saját halait a felületen. Egész halcsaládok születtek így, anyával, apával, testvérekkel, olyan gyerekek által, akik nem élhetnek a saját családjukkal. Családhoz kötődő vágyaik, emlékképeik elevenedtek meg a táblán. A fényképezőgép állandó

jelenléte a szereplési vágyat is mindig előhívta, alkalmi játékok, rögtönzött előadások szereplői lettek a papírhalak. Mivel több hal készült, mint amennyi felület megtölthető volt, a maradék halakhoz készítettünk átlátszó folyót. A munka kapcsán megismerkedtem a varróműhelyben dolgozó anyákkal, akik rendkívül készségesen fogadtak. Elláttak túvel, cérnával, maradék textilekkel. A selymeknek ez a sokfélesége ilyen mennyiségben még soha nem állt rendelkezésemre. Elkészítettük tehát a halakkal teli égi folyamot.

Magic-box project (Varázsdoboz projekt)

A bábjáték és animáció hatalmáról nem voltak kétségeim, de valódi erejét Kambodzsában tapasztalhattam meg. Animálni annyit jelent, mint lélekkel telíteni, életre hívni a holt anyagot, kísérlet a teremtés csodájának átélésére. Mozgással életre kelhetnek papírdarabok, testrészek, tollak, ceruzák, rizsszemek, a söprű, de animálunk akkor is, mikor elnevezzük az autónkat, mosógépünket vagy bármely tárgyat. Az animáció segített az első interakciókban, és az animáció volt az, aminek segítségével szavak nélkül még a legzárkóztabb gyerekek is kifejezték érzelmeiket, vágyaikat. A könyvtárban találtam néhány kétnyelvű (khmer-angol) khmer mesét. Ezeket tudtuk együtt használni. Az elképzelés szerint természetesen egy előadás lett volna ideális, amit az együtt töltött idő rövidege miatt nem lehetett kivitelezni. A mesék alapján viszont megindult a bábkészítési és animálási folyamat, ami teljesen ismeretlen volt számukra. Ez azért meglepő, hiszen az árnyjáték ősi tradíció az országban, sőt a hagyományos táncok sokszor dramatikus játékok. A gyerekek színeznék, ügyesen és szívesen másolnak, de a képi jelek szabad használatától még nagyon messze voltunk. Készítettünk óriás és kézi síkbábokat. Továbbra is népszerű eszköz maradt a kamera, melyet ekkorra néhányan professzionálisan használtak, és a megosztásra sem kellett külön figyelnem. Kézzel kézzel járt, a szabályokat betartva mindenki használta. Az evőpálcikára rögzített rendkívül egyszerű papírbábok hamar életre keltek. Beszélgettek, közeledtek egymáshoz, táncoltak, haragudtak, szerettek. Papírdobozokból, textilekből mini színházakat készítettem, amit lassan tanultak meg használni. Ezek voltak a Varázsdobozok. Nem csak a foglalkozásokon, napközben is egyre többször vették kezükbe a bábokat, és szerepjátékokat játszottak a dobozokban. A foglalkozások fénypontja az az este volt, mikor az egyik nagyobb lány, *Vanneun*, több figurával előadott egy teljes, általa kitalált történetet. Bár khmerül mesélte, de a látványos bábjáték és a gesztusok által pontosan követni tudtam a történetet. A többiek áhitattal hallgatták, és akkor valóban megtörtént a csoda: határokat léptünk át, falakat bontottunk le, felszabadultak a kreatív energiák, és a teremtés kapujában állva új világok tárultak fel.

IRODALOM

CSERMELY PÉTER – KOVÁCS ISTVÁN – MIHALIK ÁGOSTON – NÁNÁSI TIBOR – PALOTAI ROBIN – RAK ÁDÁM – SZALAY MÁTÉ (2009): Hogyan küzdik le a válságokat a biológiai hálózatok, és mit tanulhatunk tőlük? In: *Magyar Tudomány*, 170. évf. 11. sz. 1381–1390.

FROMM, E. (1993 [1956]): *A szeretet művészete*. Háttér Kiadó, Budapest

HIATT-MICHAEL, D. B. (2008): *Schools as Learning Communities: A Vision for Organic School Reform*. [URL: <http://www.adi.org/journal/fw01%5CHIatt-Michael.pdf>] Letöltés: 2013. 12. 05.

LAO-CE (1994): *Tao Te King*. Weöres Sándor fordítása Tőkei Ferenc prózafordítása alapján. Tericum, Budapest

MÉRŐ LÁSZLÓ (2008): *Az elvek csapodár természete*. Tericum, Budapest

SÁNTA GÁBOR (1985): Khmer építészet. [URL: <http://epiteszforum.hu/hazateres-khmer-epiteszet/>] Letöltés: 2013. 12. 05.

URÁK ISTVÁN (2007): *Humán ökológia*, Sapientia Erdélyi Magyar Tudományegyetem Természettudományi és Művészeti Kar, Kolozsvár. Egyetemi jegyzet. [URL: <http://kt.sapientia.ro/data/dokumentumok/segedanyag-humanokologia.pdf>.] Letöltés: 2013. 12. 05.

